

Iulia Mărgărit

NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

BUTUȘINĂ

Cu pl. *butușini*, cuvântul-titlu, *butușină* s.f., figurează în DGS I cu mai multe accepții: 1. NALR – Olt., h. 661 / pct. 975, Maglavit, Dolj „butaș de viță de vie”. 2. *id.*, h. 660 / pct. 916, Alunu, Vâlcea, pct. 967, Salcia, Mehedinți „butuc de viță de vie”. 3. *id.*, h. 636 / pct. 905, Bumbești, Jiu „suportul de lemn în care este înfiptă nicovala”. 4. var. *butucină* s.f., pl. *butucini* ALRR – Munt. și Dobr., h. 406 / pct. 785, Suhaia, 784, Piatra, Teleorman „rădăcină la vița de vie”: *Scoț butucinili sau rădăcinile* [viței] (pct. 784).

După desfășurarea de sensuri oferită de DGS I, s-ar părea că din semantismul (de bază?) „butuc de viță de vie” (2.) s-au desprins sensurile adiacente (1., 4.) și că, de fapt, acesta este foarte aproape de cel notat cu 4., unul în continuarea celui alt. De asemenea, se poate deduce și forma primitivă care subsumează sensurile enumerate, *butucină*, între timp concurată de var. fonetică în expansiune: *butușină*. Absentă din majoritatea dicționarilor, var. primordială, cu modificare fonetică, figurează în DA cu înțelesul „retezătură (de copac) de o palmă înălțime, de la suprafața pământului, buturugă”, pe baza înregistrării din Păsculescu, L.P., 211 (*Moș Radu ședea lâng-o butușină*). Același lexem a fost cules de T. Bălașel din Ștefănești, jud. Vâlcea (*Frunză verde mărgărit / Nu mai poci, am ostenit / Tot umblând după iubit / Și nimic n-am folosit! / Și mă dor picioarele, / Ocolind pădurile / Gonind coțofenile / Frământând dragostile! / Mi-au căzut și unghile / Lovind butușinile* – Șez. II, 221). Dar dicționarul-tezaur nu soluționează etimologia cuvântului, limitându-se la indicația „cf. *butuc*”, de altfel, neîndoielnică, însă insuficientă. În aceste condiții, propunem ca explicație contaminația sinonimică *butuc/rădăcină*. Proximitatea contextuală (cf. *supra*: *Scoț butucinile sau rădăcinile*), într-o potențială organizare primară: *scoț butucii sau rădăcinile*) ar fi dus la conturarea unui nou cuvânt *butucină*, modificat ulterior, conform rostirii locale, în *butușină*, atestat în *Lexic reg.*, II, 21 pentru fostul raion Râmnicu-Vâlcea și pentru o arie mai largă din aceeași provincie: Bărbuț, *Dicț. olt.*. De altfel, cuvântul figurează în epica populară din zonă: *Mircea vodă ăsta a fost cioban de oi și el. Intrând vitele odată [într-un teren cultivat], a mâncat o vie a unuia. A făcut stăpânul judecata ca să-i ia vitele pentru vie. El a zis:*

– *Nu este judecată dreaptă! Luați-mi rodu vitelor... că la dumneata a rămas butușinele îndărăt! Să rămâie și la mine butușinele* ([aici, fig.!] = vitele) *îndărăt!*

Stăpânul s-a mulțumit de așa judecată, că așa vine drept.

(Cioroieni – Dolj, *Legende*, 210).

Fragmentul pune în evidență semantismul pentru *butușini* „butuci de viță-de-vie”, făcând de prisos orice comentariu, ca și expresia *a rămâne butușinile îndărăt* „a rămâne plantele, butucii de... în urma...” înregistrată de DA, fără citat ilustrativ s.v. *îndărăt* 1.

Același cuvânt semnificând „butuc de...” este confirmat la românii din Bulgaria: *El s-a dus cu secera să taie via* [în cadrul lucrărilor de primăvară] *și a tăiat o butușină, două, și-a tăiat și mâna* (*Valea Dunării*, 288).

CHISÉLNIȚĂ

Cuvântul-titlu, *chiselniță* s.f., absent din glosare și dicționare, se întâlnește la Camil Petrescu, *Un om între oameni*, II, [București], Editura Tineretului, 1955: [Pe masă] *se vedea o tavă cu două chiselnițe cu dulceață, două pahare de cleștar* (p. 662); *Două străchini... cu mogâldețe rotunde de unt... două chiselnițe de cleștar cu miere... erau ca o mărturie de prea plinul acestei dimineți* (p. 720). Analizabil prin *chisea* + suf. *-elniță*, creația lexicală inedită conservă semantismul bazei „vas mic de sticlă, de cristal sau de porțelan în care se ține dulceața”, un împrumut din turcă (*kese*, v. DA, Suciul II). Extensiunea formală a cuvântului s-ar motiva prin proximitatea contextuală a unui model: *șerbetelniță* „vas în care se fierbe șerbet”, a cărui structură va fi „copiată” întocmai: *Samovarele și șerbetelnițele fierbeau pe cărbuni, clocotind și scoțând aburi* (v. DLR s.v., după ȘIO, II₁, 336). Prin transparența lexicală deplină, *șerbetelniță* „se recomandă” ca un derivat intern, într-un tot analizabil.

DEVÉSĂ

Însemnând „femeie care risipește bunurile din casă”, *devesă* s.f. figurează, ca element inedit, în Bărbuț, *Dicț. olt.*. Pentru origine și sens, propunem corelarea cu verbul „*a devesi* «a împrăști ca găina boabele, a irosi»”, oferit de Ciușanu, *Vâlcea*, de fapt, „atestare involuntară”¹, în glosa corespunzătoare verbelor *firoși*, *forfecă*. În varianta *devăsi*, cu același semantism, verbul este confirmat, mai târziu, pentru zona Sibiului: *Ni s-a devăsit prunele* (*Lexic reg.*, II, 59). La rândul lor, ambele variante *devesi*, *devăsi* continuă un verb din limba veche, *adevăsi*, fără rezolvare etimologică în dicționare, pentru care DA indică aria de circulație Mold., Transilv., iar pentru epoca modernă, Oltenia, unde sunt specifice formele aferezate.

¹ Am instituit termenul „atestare involuntară”, în articolul omonim („Fonetică și dialectologie”, 2011, XXX, p. 27–33) referitor la unitățile lexicale colaterale, prin raportare la corpusul corespunzător al unui glosar dialectal, în sensul că acestea apar exclusiv în glosări sau citate, fără să fie inventariate în repertoriul propriu-zis.

Cuvântul-titlu, în acest context, ar putea descinde ca postverbal din varianta cu afereză semnalată în Oltenia, indirect, în calitatea menționată *supra* (în corpusul de termeni din Ciaușanu, *Vâlcea*).

FLETÉICI (DE CÂRNE)

În exclusivitate în forma de plural, cu înțelesul „bucăți de carne sfâșiate de pe trupul, din carnea cuiva, șofile de carne, *fleteici de carne*”, cuvântul-titlu figurează în Ciaușanu, *Vâlcea* ca „atestare involntară”¹ s.v. *cărnouii*. În corpusul de termeni, autorul a înregistrat singularul *fleteică* „fișteică, șofilă, viță, șuviță, bucată lungă”, dar fără determinare. La distanță apreciabilă în timp, Bărbuț, *Dicț. olt.* (1990), identifică sg. *fleteică*, evident pentru același plural, cu o anumită mutație semantică, în sensul comasării celor două accepții din Ciaușanu, *Vâlcea*: „flică, bucată de carne bună; șofilă; viță; curea; curea de teren”. Nefiind înregistrat în dicționare, problema etimologiei pentru lexemul anunțat, a rămas deschisă. În acest scop, propunem contaminarea între cuvinte apropiate formal și semantic: *fișteică*, ~-i „fâșie lungă și subțire de piele ori de țesătură; curea de piele; teren lung și îngust” (Bărbuț, *Dicț. olt.*, s.v.) și *flică* „bucată de carne subțire de pe pânțelele bovinelor care se consumă, de obicei, friptă la grătar” (DEX s.v.), evident în ordine inversă, în raport cu exemplificarea. Semantismul „bucată de pământ, fâșie” (*Am arat o fâșteică bună de loc până la prânz* – Gl. Argeș), cu var. *feșteică* (confirmată și de Bărbuț, *Dicț. olt.*), va fi preluat de termenul rezultat.

MĂRGINĂȘI

Cuvântul-titlu, în sintagma *mărginașii Dunării*, l-am întâlnit într-un text cules din Oltenia: *Apoi, după aia, multă vreme s-a ivit turcu cu bătaie spre grec, atingându-se și de mărginașii Dunării. Ș-a sărit muscalu și l-au bătut până l-a dus câtăva vreme în țara lui* (Vârcol, V., LII, 44). Cu înțelesul evident „riverani”, în cazul de față „riveranii de la Dunăre”, derivatul *mărginași* nu a fost preluat în corpusul DLR. Faptul este cu atât mai regretabil cu cât baza derivativă, *marginie* „mal, țărm al unei ape” a fost introdusă în sursa comentată (v. DLR s.v. 3.: *Să umnojești semânța lor ca stealele ceriului și ca arira pre mărgirea mariei* – Psalt., 328).

MĂRIA TA

Urmat de alte adjective posesive sau pronume personale, cuvântul-titlu, învechit și popular, după DLR, a constituit „un termen de reverență, pentru o persoană de rang înalt”, de regulă, pentru un domnitor, în istoria noastră. Atribuit în prezența

persoanei (*Să ne dai un semn și nouă de mila Măriei Tale!* – Eminescu, *Opere*, I, 146, după DLR) sau în absența acesteia (*Măria Sa este împărat și este un lucru foarte cu grijă, să nu cadă la vreo primejdie* – Neculce, *L.*, 237, idem), cuvântul, cu o vechime considerabilă în limbă (cea dintâi atestare, în această calitate, a fost identificată la Coresi, Ev., 1., după DLR), ridică probleme în privința originii: CADE „de la mare”, SDLR *mare* + suf. *-ie*, soluții ignorate sau dezavuate de DLR care consideră derivatul un deverbial, implicând verbul *mări*. Nu se poate să fie așa, pentru că alte formule de adresare sinonime (*înălțimea ta, luminăția ta mărimea ta*, în afară de *mărirea ta*, se realizează ca denominative, dar cu afixe diferite). Un argument suplimentar ne oferă textele populare: *De voi mă-ntrebați / Care e mai mare / Rupse și-mi grăiară / „– Eu vă sunt mai mare, / Tare-s de mărie / Și de-mpărăție, / Da-s mai mic de zile”* (Mocanu, *Colinde*, 129). Prezența bazei derivative împreună cu derivatul, în limitele aceluiași text, „evocă” însăși desfășurarea procesului de creare a cuvântului. În același sens, pledează și compusul *mai-mare(le)*: *Jupân mai-mare scoate din scrinul breslei condica cu hârtoage și du-te cu ele la vorbă și-i spune dezghețat și verde ca să ne dea dreptate [...]. Atunci merșeră boiangiii și calfele lor la mai măria lor și așa îi grăiră: – Meștere Ifrime, bine te-am găsit...* (*Legende*, 234). De altfel, ultimul text pune în evidență corelația pe care o stabilesc vorbitorii între *mare* și *mărie*, conform analizei pe care o întreprind.

Ca argument, în favoarea derivatului discutat, amintim o altă formulă de adresare, din aceeași categorie, de asemenea învechită: *luminăție*, analizabilă prin *luminat* + suf. *-ie* (*Luminăția Ta, eu sunt slugă ascultătoare și ce mi-i porunci eu voi asculta – Sămănătorul*, după DLR). Cât privește un alt termen, cu aceeași utilizare, *întunecimea ta*, din punctul de vedere al modului de formare, acesta comportă o altă discuție.

MÂNZĂȚIȘURI

Cu precizarea „sg. neîntrebuințat” și înțelesul colectiv „juninci și mânzați”, cuvântul-titlu se găsește în Ciaușanu, *Vâlcea*, de unde a fost preluat în DLR și rezolvat etimologic: *mânzați* + suf. *-iș*. Derivatul este însă susceptibil de un comentariu minimal: formativul creează, între altele, colective, dar numai de la inanimate: *aluniș, frunziș, tufiș* etc. Atipic, prin atragerea unei baze-animat, *mânzățișuri* a apărut, probabil, în mod analogic după genericul *mărunțișuri*, din punct de vedere formal, și, până la un punct, și semantic, deoarece reunește animale *mărunte* „mici ca vârstă, dar și ca talie” (cf. DGS II s.v. *măruntac* [d. om] „mic de statură, scund”, derivat de la *mărunt* cu aceeași semnificație). Atribuirea calității respective unor ființe a constituit probabil, argumentul pentru derivarea bazei *mărunt*. Derivatul creat este confirmat de opera lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 119: *Tăia la vite, făcea pastramă / Avea sub pățul mânzățișuri, acolo le ținea*.

MICȘORĂȚIV

Adjectivul variabil anunțat, *micșorățiv* „micșorător”, absent din dicționare și glosare, figurează în *Ornitologia*, tomul II, 16, de S. Fl. Marian: *În mod dezmiertător sau micșorățiv se numește corbul foarte adeseori și corbușor, corbișor, corbuleț și corbulean*. Analizabil (*micșorat* + suf. *-iv*), derivatul se înscrie într-o serie foarte scurtă: *bețiv*, moștenit (lat. *bibitivus*), *uscățiv*, *secățiv*, derivate interne. Dat fiind faptul că *micșorător* semnifică și „diminutiv” (v. DLR s.v. 9.), am putea considera *micșorățiv* un semicalc chiar după *diminutiv* (?). Acesta din urmă este atestat la începutul secolului al XIX-lea (la Budai-Deleanu) și continuă să apară la diverși scriitori – Heliade Rădulescu, C. Negruzzi. Cu certitudine, în crearea adjectivului din titlu, S. Fl. Marian a urmat „modelul” *diminutiv* pe care el însuși îl întrebuințează în același text: *În balada Corbacu dăm peste următoarele versuri în care se află numirea diminutivă Corbușor* (id. *ib.*). Am putea considera *micșorățiv* o creație de autor și, totodată, dat fiind faptul că până în prezent nu se cunosc alte atestări, un hapax legomenon.

DLR a trecut cu vederea cuvântul, deși acesta figurează într-un text din *Bibliografia* aferentă.

OGĂRJÍT

Ca adjectiv variabil regional, cuvântul-titlu figurează în DLR, în principal, cu următoarele accepții: 1. „slab, pipernicit, sfrijit, nedezvoltat”; 2. „zgârcit, avar”. Pentru etimologie, dicționarul-tezaur raportează participiul în discuție la verbul *ogârji* 1. „a slăbi foarte tare, a ajunge numai piele și oase”. 2. (Ban.) „a face pozne”. La rândul lui, verbul în cauză, după același dicționar, se explică printr-un etimon bulgar *гърча* „a face cute”, respectiv *гърчав* „slab, pipernicit”. În locul împrumutului extern, propunem originea internă a verbului cu participiul corespunzător. Avem în vedere adjectivul regional *ogârcos*, ~-oasă, var. s.v. *ogârcos*, ~-oasă „slab ca un ogar”, de la care, prin analogie cu sinonime de felul *pipernicit*, *sfrijit*, ar fi putut apărea *ogârcit*, *ogârjit*, analizabile prin potențialele baze *ogârci*, *ogârji*. Fie și numai rostirea dialectală a primului verb ar fi înlesnit crearea variantei *ogârji*.

PISĂGÍ, BĂTUCÍ

Verbul *pisăgi* figurează în DLR cu următoarele sensuri și citate: 1. „a pisa, a zdrobi”: *Se aud în salon bufnituri înfundate, parc-ar pisăgi cineva ceva pe o masă* (Caragiale, *O.*, II, 88). 2. (Complementul indică pământul, zăpada etc.) „a băători,

a bătuci”: *Se făcură roată în jurul lui, privindu-l cum pisăgea pământul în vârful picioarelor* (D. Zamfirescu, T.S., 70). 3. Fig. „a pisa, a bate tare, a snopi în bătaie”: *Cu o sticlă în mână, a încălecat pe el [= adversar] și a început să-l pisăgească* (Preda, R., 23). 4. Fig. „a învăța mult, a buchisi”. 5. Fig. „a cicăli, a sâcâi”. Pentru etimologie, dicționarul-tezaur se limitează la trimiterea, de altfel, insuficientă „de la pisa”. Și alte dicționare rămân la aceeași propunere (DM, DEX). SDLR adaugă detaliul „de la pisez, format cam ca bătuesc, clipocesc”. Numai că cele două verbe nu sunt unitare din punctul de vedere al modalității de creare: *bătuesc* figurează în același dicționar *de la bat* (SDLR), de la *bate* (DA, DM, DEX), iar pentru *clipocesc*, cele mai mult lucrări fac mențiunea cf. bg. *klepač*.

În privința lui *bătuci*, DA sugerează, s.v. *batoc*, o posibilă pistă. Este vorba de informația colaterală, referitoare la faptul că în limba sârbă există cuvântul *batoc* „bătă” (de altfel omonim cu *batoc* „specie de pește, merlucius”). Pentru un sârb bilingv din Banat, crearea unui verb *bătoci*, cu sonorizare, *bătogi* „a bate zdravăn, a zdrobi”, nu ar fi fost un fapt imposibil. Ca efect al raportului sinonimic, *bătogi/pisa*, contaminația dintre cele două verbe ar fi dus la crearea celui de al treilea *pisogi*, cu var. *pisăgi*, în rostire dialectală *pisoji*, *pisăji*, prin hipercorectitudine *pisoz*, *pisăzi*.

Pe lângă varianta locală bănățeană, avem în vedere și posibilitatea creării unei variante simplificate *pisăgi*, prin haplogogie, din denominativul *pisălogi* (< *pisălog*), excesiv de lung, ca de altfel și *pisogi*, înregistrat pentru Oltenia de Ciușanu, *Vâlcea* s.v.

POAJGĂ

Cu înțelesurile 1. „cămășuiala vinului”; 2. „scoarță de copac (tânăr)”; 3. „crusta unei răni”, *poajgă* s.f. figurează în *Lexic reg.*, II, 20 (Vâlcea) și în Bărbuț, *Dicț. olt.*, 158, de unde a fost preluat, mai întâi, de DLR, apoi de MDA. În privința etimologiei, sursele citate fac aceeași mențiune: cf. *pojghiță*. Considerăm că stadiul de sugestie al indicației poate fi depășit, întrucât, semantic și formal, relația *pojghiță/poajgă* este evidentă. Prin pseudointerpretare, cuvântul „princeps” a fost dezmembrat în virtualele părți componente, în urma separării presupusului formant rămânând: *poajgă*.

PUZDINĂ

Neînregistrat în dicționare, *puzdină* s.f. se întâlnește în scrierile lui I.C. Vissarion: *Știți și voi că Ghiță Ursu are o puzdină de copii și de frați, că e neam numeros cu care nu e bine să te iei în colț* (1983, B., 276). Semantismul deductibil și tranșa

finală a cuvântului constituie argumente pentru identificarea termenilor antrenați în contaminație sinonimică, potențial procedeu de creare a cuvântului. Pentru primul dintre aceștia propunem *puzderie*, iar pentru cel de al doilea, *mișină*. Dacă *puzderie* semnifică „totalitatea particulelor lemnoase (din tulpină), rezultate de la melițatul cânepei”, *mișină*, cu var. *mișună*, înseamnă „mulțime, droaie de ființe (mici)”, cu următoarele citate, după DLR: *mișină de cinovnici* (V. Alecsandri, *ap.* Șăineanu DU); *mișină de goange, de pești* (O. Densusianu, Ț, H., 325); *frământau din nou zăpezile spre casa boierească, prin mișina de oameni* (Galan, Z. R., 224). Contaminarea sinonimică *puzderie* + *mișină* ar putea fi calea de modelare a cuvântului inedit.

REBEDÍNĂ

Ca „denumire dată unei fete bătrâne”, *rebedină* s.f., înregistrat din Vâlcea, inclus în MAT. DIALECT., I, 234, a fost preluat de DLR în corpusul de termeni, dar fără rezolvare etimologică. În acest sens, încercăm analiza lui pe baza afixului *-ină*. Formantul propus apare în derivate feminine peiorative, care desemnează calitatea reprobabilă a persoanei astfel calificate: *bașoldină* „femeie grasă și neîngrijită” < *bașoaldă* (v. DEX s.v.), *fârțotină*, formație analogică de la *făță* s.f. „femeie care se fățâie excesiv” (v. DEX), după *pârțotină* (înv. și reg.) „femeie depravată” (v. DLR s.v.). La rândul lui, pentru *rebedină* propunem analiza prin *rebeagă*, var. *repeagă* s.f. „vechitură, rablă”, lexem cunoscut prin nord-vestul Munteniei, ca epitet depreciativ la adresa unei femei: *Eu n-am nimic decât repeaga asta de nevastă și tot nu mai mă spânzur, iar d-ta care ai putea avea și-o sută de neveste, gata să mori!* (Vissarion, B., 185), și sufixul *-ină*. Potențialul rezultat primitiv, *rebegină*, *repegină*, susceptibil de modificări, poate sub impulsul lui *bașoldină*, s-ar fi putut remodela în *rebedină*.

ROȘCÁV

Adjectivul variabil *roșcáv* „roșcat” figurează în *Gl. Olt.* (pct. 968, 969), fiind consemnat și în NALR – Olt., III, L. 402 / pct. 934: *Floarea* [ciocârlanului] *e mai mărișoară și roz așa, roșcavă* (pct. 968, Verbița, fostul raion Calafat). Ulterior, pe baza acelorași atestări, cuvântul a fost preluat în DGS III. Absent din majoritatea dicționarelor, figurează în DLR, cu același sens, urmat de indicația etimologică cf. *roșcat*. Recent, adjectivul a fost înregistrat la minoritarii români din Bulgaria, cu referire la părul calului: *Am avut un cal roșcav* (Nestorescu, *Gl. dialectal*). Pe plan intern, hărțile NALR – Olt., respectiv h. 402 / pct. 934, Balș – Olt, cu titlul (*cal*) *șarg*, răspuns la chestiunea [872]: *Cum îi spui unui cal al cărui păr bate în galben?*, confirmă termenul pentru același domeniu de referință. Între răspunsurile

majoritare, *galben*, cu derivatul *gălbui*, urmate de *șarg*, *roib* „roșcat”, apare și *roșcav*. Pentru originea acestuia presupunem contaminația contextuală între *roșcat* și un adjectiv cu tranșa finală *-av*, compatibil semantic cu acesta, cum ar fi *ghizdav*, posibil calificativ pentru aspectul fizic al unui cal. Rezultatul intersectării nefiind, după terminație, singular în limba română, poate fi integrat unei largi serii (nu neapărat de creații interne, de felul derivatelor), *grozav*, *gubav*, *hulpav*, *ligav*, *lingav*, *mârșav*, *puhav*, *schilav* etc.

SÂMBURĂ

Varianta *sâmbură* s.f., cu pl. *sâmburi*, pentru *sâmbure* s.m. a fost înregistrată în mai multe localități din aria dacoromână sudică: pct. 848, Frățilești, com. Săveni, Ialomița (v. *Gl. Munt.* s.v.), pct. 882, Topolog, 875 Niculițel, Tulcea, pct. 889, Constanța, înregistrate în ALRR – Munt. și Dobr. / h. 663 și preluate în DGS III s.v. Alături de *sâmbură*, în anchetele pentru ALRR – Munt. și Dobr., fișa a șasea, a fost consemnată o nouă var. de data aceasta, fonetică, pct. 875, Niculițel, Tulcea: *sumbură*, explicabilă prin asimilare vocalică [i] – [u] > [u] – [u], poziționată s.v. *sâmbură* în DGS III. Ca formă inedită principală, necunoscută până la înregistrarea din sursele menționate, *sâmbura* s-ar putea explica prin influența minoritarilor bulgari, prezenți în zonele amintite. Întrucât cuvântul corespunzător din limba bulgară, *kostilka* „sâmbure”, este de genul feminin, nu excludem posibilitatea ca inovația în limba română să se fi petrecut sub influența acestuia. Ca argument, invocăm faptul că în graiurile românești din Bulgaria a fost atestată noua variantă feminină *sâmbura* de Nestorescu, *Gl. dialectal*, 127. Presupunem că prezența noii forme morfologice s-ar datora limbii oficiale pe care românii bilingvi o folosesc dincolo de mediul familial. În același timp, nu putem ignora aportul factorilor interni. Unul dintre aceștia ar fi analogia cu un sinonim: *sămânță*. În mod fatal, la fructe, sâmburele este și *sămânța* prin care se înmulțesc pomii. Prin urmare, condiția ar fi ca lexemul *sămânță* să fie atestat cu semnificația din ipoteza propusă. Cu acest înțeles, cuvântul a fost înregistrat la etnicii români din Bulgaria: *Sâmbura? Sămânța la prună* (id. *ib.*).

SCOBÓR

Cuvântul anunțat apare într-un text din volumul *Colinde din sudul Basarabiei*, Chișinău, f.e., 2007 publicat de Maria Mocanu sub egida Institutului de Filologie, Academia de Științe a Moldovei. Reținut în secțiunea „Glosar” cu care este prevăzut volumul, *scobor* „covor” atrage atenția prin glosa atribuită, susținută de altfel, de textul corespunzător: *Dar pe pat ce-i așternutu? / Scobor verde de mătase, / Peste*

scobor – *dalbă pernă* 18/43. Reluarea lexemului în același paragraf exclude ipoteza unei erori. În aceste condiții, presupunem posibilitatea unei contaminări sinonimice *scoarță* + *covor* > *scovor*, prin betacism *scobor*. Ar trebui să admitem faptul că intersectarea celor două lexeme ar fi putut să fie înlesnită de succesiuni de felul: *Am mai dat ficii noastre... 2 covoară, 2 scoarțe, 2 cergi* (a. 1734) (după DLR s.v. *scoarță*). Într-o enumerare inversă, de-altfel posibilă, ar fi apărut contextul favorizant: *2 scoarțe, 2 covoară*.

SMICĂRAIE, SMICĂRUIE

Cele două cuvinte din titlu apar în DLR ca s.f., în limitele aceleiași articol: cel dintâi, răspândit prin Olt. și prin sudul Transilv., cu semantismul „bucățică de mălai (turtă), de pâine etc.” constituie titlul articolului, cel de al doilea este inserat ca variantă.

Dacă examinăm, oricât de sumar, lexemele amintite constatăm că relația impusă de DLR nu se justifică, după cum încercăm să demonstrăm:

– *smicăraie* „fărâmitură” în rezolvarea etimologică a dicționarului-tezaur „de la *smicura*” nu corespunde realității lingvistice. Analizabil prin *smic*¹, cunoscut prin Transilv., mai ales la plural, având același sens „fărâmitură; p. ext. bucățică” (*Am o cățea cu dinții de fier... de-o slobod tot smicuri și bucățele îl face* – Reteganul, *Luc.* II, 55, după DLR) + suf. *-ăraie*, derivatul în discuție, colectiv, prin valoarea fundamentală (Sădeanu 1962, 74) și peiorativ prin cumul (Creța 1967, 181), din punctul de vedere al calității dobândite, a fost explicat de Al. Graur, „Bulletin linguistique” IV (1936), 71 și de Jordan, *Stil.*, 197, LRA, 198). Mutația valorică provine din existența în cantitate exagerată a obiectului denumit de termenul primitiv, mai ales când acesta este neplăcut, în consecință, prezența lui cantitativă devine supărătoare. În cazul de față, *smicăraie* definește „mulțimea de fărâmituri, rezultate după o masă desfășurată în mare neglijență”.

Smicăruie, cu certă valoare diminutivală, prezintă analiza *smic* + suf. *-ăruie*. Comasarea practică de DLR s-ar datora modelului CADE urmat îndeaproape, dar care avea alte rațiuni (în limitele unui singur articol, îngloba familia lexicală). E adevărat că și atestările private de citatul ilustrativ de sprijin au favorizat ambiguitatea. Ciușanu, *Vâlcea*, de pildă, glosează *smicăraie* „fărâmitură”, eroare a cărei natură ar consta în grafia, neamendată în timp util, ori în necunoașterea cuvântului.

Cert este că derivatele *smicăraie*, *smicăruie* ar trebui să beneficieze de articole distincte.

Cât privește rezolvarea etimologică, în mod expres, și aceasta necesită revizuirea bazei derivative, *-ăraie*, ca formativ nominal, fiind incompatibil cu verbul *smicura*.

STRAIȚĂ

Cuvântul-titlu figurează în DLR ca variantă s.v. *traistă* „sac din pânză groasă, prevăzut cu baiere pentru a fi pus pe umeri, în care se păstrează sau se transportă diverse obiecte, produse etc.” Dată fiind poziționarea în amintitul dicționar, *straiță* nu beneficiază de etimologie. De altfel, nici alte lucrări similare nu tratează originea acestuia, limitându-se la indicații asupra circulației (SDLR, Transilv. s.v. *traistă*; CADE, Olten., Ban., Transilv., s.v. *straiță*).

Pentru etimologia cuvântului, presupunem dezvoltarea unor variante fonetice de la forma primitivă *traistă*. Prin anticiparea consoanei [s], ar fi apărut *straiță*, „etapă” multiplu confirmată după DLR (Cihac II, 418, Marian, O., I, 296, idem, *Nunta*, 226, CADE, SCLR, ALR I 1353/576). Ar fi urmat disimilarea totală a aceleiași consoane; *straită*, variantă cu foarte multe atestări în ALR I (v. DLR s.v. *traistă*). Din pluralul *străiți*, dar și *straițe* (v. id. *ib.*: *Se așezară în jurul focului, își scoaseră merindea din străițele lor* – Turcu, 194; *El avea străițele cele mai proaste* – Sbiera, P., 130), s-ar fi putut reconstitui un singular concordant fonetic: *straiță*.

STRĂMURĂ

Absent din dicționare și din (alte) glosare, *stramură*, pl. *strămuri* „destrămătură, deșirătură” figurează în Ciușanu, *Vâlcea: N-am luat din casa lui nici stramura dracului!* Deși sursa în care am identificat cuvântul face parte din *Bibliografia DLR*, acesta nu a fost inclus, în repertoriul lexical al literei „S”. L-am semnalat pentru a fi repus în drepturi, împreună cu soluția etimologică: reconstituire a unui nou singular, din pluralul *strămuri*, indicat, alături de *strămii*, în *Gl. Argeș* pentru *stramă*.

ȘFÁC

Semnificând, după DLR, „laț folosit la prinderea unor animale sau păsări ori, în trecut, la spânzurarea celor condamnați”, răspândit „în Bucov. și prin Mold.”, *șfac* s.n., în același dicționar, figurează cu „et. nec.”; cf. *înșfăca*.

Față de poziția rezervată a DLR, considerăm că lexemul-titlu se poate raporta la verbul *înșfăca*, atât din punct de vedere formal, cât și semantic: *Ei l-o luat pe bietul Ion și l-o dus la spânzurătoare. Iară după ce i-o fost pus șfacul în gât nu mult o trecut, la vrun șfert de ceas... mai puțin, că numai ce vine poruncă domnească pe cum că s-o ridicat spânzurătoarea* (*Legende*, 302). După toate probabilitățile, *șfac* constituie un postverbal de la a *înșfăca*.

ȘTIRCĂV, ȘTIRĂV

Cu răspândire în nord-vestul Munteniei, adjectivul variabil, *ștircăv* „indispus” a fost înregistrat în DLR, integral, după *Gl. Argeș*, în plus cu precizarea „et. nec.” cf. *știrăv*: (*Nu știu ce am azi, sunt cam ștircăv: nu mă simt în apele mele*). Referitor la proveniență, propunem contaminația dintre sinonimele *știrav* și *lincav*. Cel dintâi consemnat, de asemenea, în *Gl. Argeș* înseamnă „slab, plăpând, firav” fiind inclus în corpusul DLR. În privința originii, dicționarul-tezaur se mărginește la mențiunea „et. nec.”, cf. *știr*⁶ „sterp, steril”, *firav*. Am putea lărgi indicațiile DLR cu propunerea de a fi luat în calcul și *știr*² „nume dat mai multor plante erbacee”. Folosit ca hrană pentru păsări și animale, *știrul* figura odinioară în alimentația oamenilor săraci (cf. *Din știr și din ștevie nu-i scoate! D. Stănoiu*, după DLR). Excesul acestuia, ca hrană de bază, explică atitudini de felul următor: *De-aș fi împărat aș trage 500 la talpe cărui ar mai îndrăzni să samene știr pe fața pământului* – Alecsandri, după CADE). *Ștircăv* ar putea reprezenta o creație lexicală deliberată pentru a sugera modul în care se prezintă un individ. În acest caz, în locul succesiunii, s-ar cuveni să admitem contaminația dintre elementele indicate. Pentru cel de al doilea, *lincav*, var. lui *ligav*, împrumut de origine slavă, SDLR oferă indicația teritorială „prin vestul Munteniei”. Sensurile indicate de SDLR „delicat la mâncare, nemâncăcios, care se îngreșează ușor” ar putea motiva contaminația *știrav* + *lincav* și semantismul cuvântului rezultat: *ștircăv* „indispus”.

TERÉU

Consemnat în NALR – Olt., h. 517 / pct. 172, Unirea, Olt., anterior în *Lex. reg.*, II, 17, din fostele raioane Drăgănești, Drăgășani, Râmnicu Vâlcea, Slatina, mai târziu în Bărbuț, *Dicț. olt.*, în DGS III s.v., termenul a fost preluat de DLR a cărui prezentare se limitează la răspândire (prin Olt. și vestul Munt.) și sens 1. „desiș de pădure mărunță”. 2. „întindere foarte mare (de teren, de apă): *tereu de pădure*, fără să i se stabilească etimologia.

După Zanne, P., VI: 106 „vorba *tereu* are, în limba poporului, ideea de mulțime și aproape ceva fără margine. Se aude *pădure tereu*, *tereu de pădure*, când e vorba de o pădure foarte întinsă; *apă tereu* când a plouat mult sau s-a revărsat un râu”.

Ajutându-ne de informația lui Zanne, presupunem că mai întâi cuvântul s-a referit la apă (de ploaie, inundație) care putea să vină foarte *tare*. Într-un context virtual, *un pârâu tare*, modificarea, din limitele sintagmei este aproape inevitabilă: *pârâu tărău*, survenită poate prin propagare. Argumentul suplimentar ar fi derivatul *nătărău* < *netare* + suf. -ău. Modificările fonetice *tărău* > *tăreu* > *tereu* s-ar putea explica prin raportare la primitiv *tărău* / *tare*.

ZURBĂVĂ

Cu înțelesul 1. „răzvrătire”, cunoscut în Bucovina (*Dacă-i mai prind pe argații matală grăind cu argații mei și momindu-i, eu te dau în judecată pentru zurbavă* (Camilar, N., II, 381, după DLR) și 2. înv. și reg. „scandal” (*Părinții fetei ca să nu mai facă zurbavă și ca să rămâie și cu sluta măritată i-au mai dat ginerelei hartam pe deasupra – Șez. VII, 65*), *zurbavă* figurează în DLR cu explicația „contaminație între *zurba* și *gâlceavă*”.

Fără să contestăm radical propunerea, avansăm o altă posibilitate de implicare în procesul menționat: *zarvă*, care ar putea să fie chiar prioritar, în raport cu *gâlceavă*, mai ales prin formă și prin familia lexicală (cf. *zavragii*, față de *zurbagii*, același tip de derivat pentru a exprima agentul!). În multe dintre textele folclorice cele două lexeme apar în proximitate, ceea ce nu poate fi doar o întâmplare: *De astă dată, zurbaua fu mult mai mare, căci toți înțeleseră deplin acum rostul venirii puterii (Legende, 216) [...]. Când zarva se mai potoli puțin..., bătrânul vornic începu să vorbească, id. 217*). „Apropierea” fonetică (...aproape paronimică), dincolo de accentul diferit, *zurbă/zărvă*, semantismul, ca și derivatele cu același formant *-giu* îndreptătesc, mai degrabă, contaminația dintre lexemele respective.

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

ALRR – Munt. și Dobr.	<i>Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea, București, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007.</i>
Bărbuț, <i>Dicț. ol.</i>	Dorina Bărbuț, <i>Dicționar de grai oltenesc</i> , Craiova, 1990.
CADE	I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat. Partea I: Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi</i> , de I.-Aurel Candrea. Partea II: <i>Dicționarul istoric și geografic ilustrat</i> , de Gh. Adamescu, București, Editura Cartea Românească, [1926–1931].
Ciașanu, <i>Vâlcea</i>	G. F. Ciașanu, G. Fira și C. M. Popescu. <i>Culegere de folclor din județul Vâlcea și împrejurimi</i> , cu un glosar. București, Cultura Națională, 1928.
Creța 1967	Zorela Creța, <i>Sufixe peiorative</i> , în SMFC, vol. al. IV-lea, p. 177–195.
DEX	<i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> . Ediția a II-a. București, 1986 (Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”).
DGS I, III	<i>Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice</i> . Volumul I, literele A–C, București, 2009; volumul III, literele P–Z, București, 2011, coord. Maria Marin.

- DLR Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 ș.u.
- DM *Dicționarul limbii române moderne*. București, 1958 (Academia Română, Institutul de Lingvistică din București).
- Gl. Argeș D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*. București, Editura Academiei, 1967.
- Gl. Olt. *Glosar dialectal. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu. București, Editura Academiei, 1967.
- Iordan, *Stil*. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București 1944.
- Iordan LRA Iorgu Iordan, *Limba română actuală, o gramatică a greșelilor*. [Ed. a II-a]. București, 1948.
- Legende *De la Dragoș la Cuza-Vodă. Legende populare românești*. Antologie, prefată și note de V. Adâscăliței. [București], Editura pentru Literatură, 1966.
- Lexic reg., II *Lexic regional*, II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
- MAT. DIALECT. I *Materiale și cercetări dialectale*, [vol.] I [București, 1960] (Academia Română. Filiala Cluj. Institutul de Lingvistică).
- MDA Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”; *Micul dicționar academic*, vol. I, literele A–C, 2001; vol. II, literele D–H, 2002; vol. III, literele I–Pr, 2003; vol. IV, literele Pr–Z, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Mocanu, *Colinde* Augustin Mocanu, *Colinde mioritice din zonele Codrului și Sălajului*. Baia Mare, Editura Etnologica, 2008.
- NALR – Olt. *Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967–1984.
- Nestorescu, *Gl. dialectal* V. Nestorescu, *Românii timocenii. Glosar dialectal*. București, Editura Academiei Române, 2011.
- Păsculescu L.P. Nicolae Păsculescu, *Literatură populară românească*. Adunată de... Cu 30 arii notate de Gheorghe Mateiu. București, 1910.
- Sădeanu 1962 Florența Sădeanu, *Sufixele colective din limba română*, SMFC, vol. al III-lea, p. 41–89.
- SDLR August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- SMFC I–VI *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* [București]. Editura Academiei, 1959–1972.
- Suciu II Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române*, [vol.] II. *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*. București, Editura Academiei Române, 2010.
- Șez. „Șezătoarea”. Revistă pentru literatură și tradițiuni populare. Director: Artur Gorovei, Fălticeni. Anul I, 1892 ș. u.
- ȘIO II₁ Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturai române*. I. *Introducerea*. II. *Vocabularul*; 1. *Vorbe populare*. 2. *Vorbe istorice*. București, Socec, 1900.
- Valea Dunării* *Sărbători și obiceiuri*, Răspunsuri la Chestionarele *Atlasului etnografic român. Românii din Bulgaria*. Volumul II. *Valea Dunării*. Serie nouă. Coordonator: Emil Țârcomnicu. Autori: Emil Țârcomnicu, Lucian David, Ionuț Semuc, Cristina Mihală, Armand Guță, București, Editura Etnologică, 2000.

- Vissarion, B. I. C. Vissarion, *Ber-Căciulă, Povestiri*. Ediția IV, București, [1943].
Vârcol, V. Vârcol, *Graiul din Vâlcea*, București, Atelierele Grafice Socec, 1910 (publicațiunile Societății filologice I).
- Zanne P.P. Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*. Vol. I–X, 1895–1912.

NOTES LEXICALES-ÉTIMOLOGIQUES

(Résumé)

L'article contient un groupe de lexèmes surtout du Sud de la Roumaine, discutés et, en même temps, discutables de point de vue étymologique et sémantique. Il est important aussi, qu'une partie de ceux ont été interprétés dans les textes les plus récents, appartenant à la partie méridionale du pays. Les autres, quoique provenant des matériaux dialectaux plus anciens, sont restés outre l'attention des lexicographes.

Cuvinte-cheie: *butușină, devesă, mânăzișuri, micșorativ, poajă, straiță.*

Mots-clés: *butușină, devesă, mânăzișuri, micșorativ, poajă, straiță.*

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*